

Annemarie Gualthérie van Weezel

DE SMAAK VAN DE MACHT

Gesprekken met oud-premiers

Met een proloog door oud-premier Mark Eyskens
en foto's van Jeroen van der Meyde

[Uitgeverij de Rode Kamer | Haarlem](#)

Proloog

De wind waait heftig aan de top

Een eerste minister of een minister-president is een gewoon man, die zich in ongewone omstandigheden bevindt en van wie iedereen buitengewone dingen verwacht, althans aanvankelijk. De staat van genade van de in de mast geklommen politicus verstrijkt vrij vlug. Critici schrijven snel dat hij lijdt aan een ziekelijke klimverslaving en dat de Tarpeïsche rots gelegen is naast het Capitool. De Nederlandse minister-president huist op het Binnenhof in het Torentje; de Belgische premier te Brussel in de Wetstraat 16. Het cijfer 16 verwijst volgens cynici naar het stemmenpercentage dat de partij van de premier zal overhouden bij de eerstkomende verkiezingen, nadat hij en zijn medestanders door de kiezers zullen zijn afgestraft. Electoraal beschouwd eindigen bijna alle kabinetsleiders slecht: namelijk met een fikse verkiezingsnederlaag. Slechts jaren nadien breekt de geschiedenis met de waan van de dag door de prestaties van de premier in het juiste, vaak positieve daglicht te stellen. De vrije meningsuiting – de grote schat van de democratie – een politiek meerpartijenstelsel, coalitiekabinetten, de ultramediativering van bekribbelende uitspraken van partijgenoten – *les phrases assassines* – cynische commentaren en frontale aanvallen maken het de premier tijdens zijn ambtstermijn vrij vlug lastig het schip van Staat op de juiste koers te houden. Zodra een nieuwe regeringsleider opdaagt in zijn ambtswoning beginnen naarstige politieke waarnemers al met het opmeten van de virtuele lijkstaf van de premier en proberen zij na te trekken langs welke uitgangspoort het *onstoffelijk*

overschot zal kunnen worden buiten gedragen. In de schoot van het kabinet worden alle leiderstalenten van de eerste minister, zowel zijn deugden als ondeugden, op de proef gesteld. Een eerste minister heeft de keuze tussen twee archetypen van regeringsleiderschap: *'the president'* of *'the chairman'*.

Wil hij de rol spelen van 'president', dan opteert hij voor een grote zichtbaarheid in de media, waarbij hij zijn alom-aanwezigheid aangrijpt om ideeën, voorstellen en nieuwe initiatieven aan te kondigen. In het kabinet moet de minister-president zijn autoriteit aanwenden om zijn ministers aan te zetten tot doelmatigheid en gedisciplineerdheid, wat niet zo makkelijk is omdat elke minister in de ban is van de darwinistische wetmatigheid: *'Struggle for political life and survival of the fittest'*. Profileringsdrang wordt daarbij gehanteerd als probaat middel. De toegepaste methode bestaat er vaak in geldverslindende maar sympathiek ogende en dus electoraal renderende projecten aan te kondigen. De spenderende minister wordt aldus de aanhanger van een licht gewijzigde versie van het bekende cartesiaanse existentiële beginsel: *'Je dépense. Donc je suis!'*. De minister-president is dan verondersteld in te grijpen, wil hij vermijden te worden opgezadeld met de verantwoordelijkheid voor de ontsprende begroting. Dit ingrijpen kan zeer ver gaan tot en met de 'defenestratie' van de teugelloze collega. Lord Palmerston had dus niet helemaal ongelijk wanneer hij zei: *'The most important quality of a prime minister is to be a good butcher'*.

Een minister-president die opteert voor het profiel van de 'chairman' moet dan weer al zijn diplomatieke gaven uit de kast halen. Deskundigen maken het oordeelkundige onderscheid tussen een goed diplomaat en een elegante dame. Als een diplomaat 'ja' zegt, bedoelt hij 'wellicht' en als hij 'wellicht' zegt, bedoelt hij 'nee'. Maar zegt hij 'nee', dan is hij zeker geen diplomaat. Bij een charmante, welopgevoede dame is het net het omgekeerde. Zegt zij 'nee', dan bedoelt zij 'wellicht', zegt zij 'wellicht', dan bedoelt ze 'ja', maar verklaart zij nadrukkelijk, soms smachtend 'ja', dan is zij zeker geen welopgevoede dame.

De diplomatieke handigheidvereisten aan een Belgisch premier gesteld zijn zeer hoog. België is immers een binair land met een ongelooflijk ingewikkelde politieke structuur: bestaande uit zeven parlementaire assemblees, zes regeringen, dertien politieke partijen die zetelen in de Kamer van volksvertegenwoordigers, een hoge frequentie van verkiezingen en media die zeer actief zijn in beide landstalen – zonder ook nog een Duitstalige krant te vergeten – over de binnenlandse politiek en vaak uiteenlopende, zo niet tegengestelde berichten de wereld in sturen. Toppolitici zoals premiers vernemen geregeld uit de krant wat ze denken. En als zij dit tegenspreken, worden zij zeker niet geloofd. Logenstraffingen hebben meestal averechtse effecten. Hoe grover de leugen, hoe geloofwaardiger ze overkomt. Toch zijn veralgemeningen uit den boze. Sommige commentaren zijn wonderbaarlijk raak.

Toen ik een aantal jaar geleden een officieel bezoek bracht aan het Afrikaanse land Kameroen, las ik in een lokale krant die 's ochtends onder de deur van mijn kamer naar binnen werd geschoven, de volgende openingszin in een artikel gewijd aan België: '*Le royaume de Belgique est une république dont le roi s'appelle "De koning"*.' Deze zin was in grote mate een geniale samenvatting van de institutionele structuur van België. Binnen- en buitenlanders beseffen onvoldoende dat het Koninkrijk België in zijn schoot ook drie republieken telt, namelijk de drie grondwettelijke gewesten, Vlaanderen, Wallonië en Brussel. Die beschikken over een grote autonomie en de gewestministers zijn helemaal niet de ministers des Konings; zij leggen bij hem niet de eed af, worden niet door de Koning benoemd en zijn uitsluitend verantwoordelijk tegenover hun gewestparlement; de gewestelijke wetten worden ook door de gewestelijke instanties gepromulgeerd en niet door de Koning. Volledigheidshalve moet ik hieraan ook nog het kleine Duitstalig landsgedeelte toevoegen met vergelijkbare bevoegdheden. De federale regering is paritair samengesteld, overeenkomstig de grondwet en bestaat uit zeven Nederlandstalige en zeven Franstalige Belgen, de eerste minister uitgezonderd, die evenwel verondersteld wordt de beide nationale talen in voldoende mate te beheersen en om die reden in de wandelgangen 'taalkundig asexueel' wordt genoemd. In dit bijzonder complexe communautaire België zijn de premier en zijn belangrijkste federale ministers bij voortduring gewikkeld in diplomatieke onderhandelingen met of tussen twee of drie deelstaten.

Maar ook in Nederland veronderstelt de uitoefening van het minister-presidentschap een uitzonderlijke expertise in evenwicht lopen, koorddans en buitelen om nadien weer recht te kruipen en het aannemen van een pijnlijke spreidstand – spagaat genoemd – zonder echter een krimp te laten en enige gelaatszenuw te vertrekken. Vooral in situaties van gedoogbeleid – een vorm van therapeutische hardnekkigheid die vaak eindigt met verlossing brengende euthanasie – heeft het kabinet met de nukkigheden en grillen van wisselende meerderheden en minderheden af te rekenen en wordt de minister-president geacht zich te gedragen als een hoogbegaafd circusjongleur die met Chinese handigheid tien porseleinen borden tegelijkertijd op evenveel rieten stokken draaiende houdt. De premier, in dergelijke situatie, krijgt dan makkelijk het verwijt toegestuurd dat hij stuntelig laveert tussen de klippen of zich stuurloos laat meedrijven op wisselende golven. Franse commentatoren kunnen dan schrijven, als zo'n toestand in hun land voorkomt: '*Nous n'avons plus de dirigeants. Nous n'avons que des dirigeables*', waarbij het woord '*dirigeable*' met onverbiddelijk cynisme verwijst naar een in ijle luchten ronddobberende ballon, die duidelijk hoogte verliest. Het Nederlandse poldermodel werd vaak als referentie aangehaald, *for better and for worse*. Niet zelden werd dan gevraagd waarom Nederland zulk een vlak land is? 'Omdat Nederland een geloof heeft gehad dat bergen heeft verzet,' luidt unisono het nostalgisch behoudsgezinde antwoord.

De waarheid is dat de moeilijkheidsgraad van politiek leiderschap, bij het uitoefenen van belangrijke staatsfuncties, de jongste tijden in de meeste democratische landen sterk is toegenomen. Dit heeft te maken met de aan de gang zijnde wereldwijde maatschappelijke revolutie, die resulteert uit de kolossale omwenteling veroorzaakt door de wetenschappelijke en technologische innovaties van de jongste decennia. De computer en zijn afgeleide producten en toepassingen hebben de aarde omgewoeld en van onze planeet een werelddorp gemaakt – graag noem ik het Globalistan – waarin informatie en communicatie zich verspreiden met de snelheid van het licht. Er is een kenniseconomie ontstaan. Het aantal kosmonauten die het heelal verkennen, is zeer beperkt. Maar het aantal internauten die op het computernetwerk de wereld verkennen, loopt in de miljarden. Vroeger plachten historici de wereldgeschiedenis op te splitsen in twee grote fasen: *'before Christ'* en *'after Christ'*. Vandaag betekenen deze twee afkortingen *'before computer'* en *'after computer'*. Een kleinood als de mobiele telefoon of de smartphone heeft een verreikende impact op het politieke reilen en zeilen. Elk nieuwtje, de geringste roddel of indiscretie verspreidt zich ook onder toppolitici. Staatsgeheimen dartelen door het heelal in de vorm van een sms'je en vertrouwelijke onderhandelingen staan de volgende ochtend op de voorpagina van de kwaliteitskranten. Overinformatie leidt tot desinformatie. Het verwerven van betrouwbare informatie is voor de politicus een hachelijke onderneming geworden. Geruchten en berichten worden door elkaar gehaspeld. De stormachtige ICT (informatie- en communicatietechnologieën)-revolutie heeft echter veel diepgravender gevolgen.

De kennis- en informatiemaatschappij, die wereldwijd explodeert, confronteert de politieke leiders met enorme uitdagingen. Autoritaire regimes krijgen het lastig. De Arabische lente is hiervan het meest recente voorbeeld. Maar men kan ook aantonen dat het marxistische communisme en het collectivistisch socialisme niet langer stand kunnen houden zodra kennis, informatie en creativiteit de belangrijkste productiefactoren zijn geworden, want die zijn immaterieel en dus niet voor collectivisering vatbaar. Volgens de marxisten moesten immers de materiële productiemiddelen zoals de machines, de ondernemingen, de kapitalen, de grondstoffen worden genaast teneinde de arbeiders te ontrukken aan het juk van het kapitalisme. Maar dit recept werkt vandaag niet meer. Het liberale kapitalisme heeft op zijn beurt af te rekenen met de ondermijning van de privé-intellectuele en industriële eigendom, in een wereld waarin ideeën, gegevens, uitvindingen en ontdekkingen via digitale kanalen heel gemakkelijk wereldwijd worden verspreid. Er treedt dus een fenomeen op van decollectivering enerzijds en van deprivatisering anderzijds, waardoor meteen de grote politieke en maatschappelijke ideologieën van de 19e en de 20e eeuw een dodelijke klap hebben gekregen. En dan zwijg ik over de financiële en economische crisis, ingezet in 2008 en die het gevolg is van

een ongeordende globale economie, onderhevig aan oligopolistische concurrentie in een globale wereld die nog steeds te lokaal wordt bestuurd. Politiek leiderschap zonder maatschappijvisie mist samenhang en slagkracht. Dit alles doet grote vragen rijzen bij een ruim publiek in de meeste Europese landen over de efficiëntie van het politieke bedrijf. Heel wat politici proberen dan maar populair te worden met een nationalistisch en anti-Europees discours waarbij de slogan 'eigen volk eerst' of een variant hiervan bij de kiezers wordt gepropageerd. Daarbij wordt op onethische wijze misbruik gemaakt van de om zich heen grijpende multiculturalisering van onze samenleving als gevolg van de toenemende immigratie en worden xenofobe en zelfs racistische argumenten op de ontredderde kiezer losgelaten. Een van de grote opgaven voor de politiek vandaag is het omzetten van multiculturaliteit in interculturaliteit, maar dit vergt een volgehouden langetermijnbeleid, dat niet zeer populair overkomt. Toch is ook het nationalisme een ideologische stelling van de 19e en de 20e eeuw, die overigens in haar toepassingen tijdens de 20e eeuw – deze bloedigste eeuw aller eeuwen – geleid heeft tot catastrofale militaire conflicten, in het bijzonder in Europa. Vandaag beseffen nationalistenvoldoende hoezeer onze wereld verandert. Het dogma dat 'elk volk een (onafhankelijke) staat' moet worden, snijdt geen enkel hout want het volk wordt steeds meer een multiculturele bevolking en de nationale staat verdampt in het voordeel van Europese overheden, die vooral recentelijk met het oog op het in stand houden van de monetaire unie, een zeer stringente *economic governance* opleggen aan de lidstaten van de Europese Unie. De aan de gang zijnde maatschappelijke mutaties en de onzekerheden die heersen over de toekomst, in een wereld die zo snel verandert, leiden tot wijdverspreide angstgevoelens en tot reacties van ongenoegen die handig worden uitgebuit door populistische politici en partijen. Die vertellen aan de mensen niet wat ze nodig hebben, maar wel wat ze graag hebben. En deze demagogische boodschap lijkt in veel landen heel wat succes te kennen bij opeenvolgende verkiezingen. Het is evident dat de politieke leider, die verder kijkt dan de datum van de volgende verkiezingen en daardoor ambieert ooit als een staatsman of staatsvrouw te worden beschouwd, grote problemen heeft met een politiek krachtenveld dat verwordt tot een electorale markt, beheerst door partijdige marktkramers die er de 'karamellen' uitdelen van hun loze kiesbeloften. Of ze die zelf geloven is zonder belang; als de kiezers die maar geloven. Ongetwijfeld is er in tijden van intense verandering nood aan pedagogen en helemaal geen behoefte aan demagogen, ook al vertonen die soms een aantrekkelijke of modieuze kant. Met moed en overtuigingskracht moet aan de bevolking worden uitgelegd dat we paradoxaal genoeg om ons huidig welvaarts- en welzijnspeil te behouden, heel veel zullen moeten veranderen.

De moderne maatschappij is ongetwijfeld buitengewoon ingewikkeld geworden en het feit dat de doorsneeburger noch de tijd noch de gelegenheid krijgt om inzicht te verwerven in de grote maatschappelijke uitdagingen, stelt hem ongewild bloot aan de verlokkingen van misleidende simplismen. Daarbij komt dat het gevoerde beleid er vaak uitziet als een abstract schilderij, moeilijk vatbaar voor de toeschouwer. Ook al krijgt de kiezer bijna elke avond de gelegenheid in tv-uitzendingen de geschminkte en impressionistische gezichten te zien van de voornaamste politici. In de hedendaagse maatschappij heerst en overheerst 'men', dat meest onpersoonlijke voornaamwoord aller voornaamwoorden, dat uitdrukking geeft aan een buitengewoon abstract technisch geformuleerde bestuursmethode. Men beslist, men bestuurt, men hervormt, men bepaalt, men belast, men verbiedt. Dit verschijnsel noemde ik in een boek al dertig jaar geleden graag de '*vermanning*', een aliënatie die door de grootste sociologen van het verleden niet kon worden voorspeld en die pijnlijke frustraties verwekt bij de publieke opinie. 'God is Men geworden.' Wetten en besluiten van de overheid zijn vaak ondoorgrondelijk en onbegrijpelijk, wat bijdraagt aan hun niet-uitvoering: een soort zelfcorrigerend en zelfreïnerend mechanisme. Reeds kanselier Bismarck had dit voelen aankomen toen hij zei: 'Wetten zijn als worsten. Het is beter niet te weten hoe ze werden bereid en wat er in werd gestopt.'

In onze hectische netwerkmaatschappij vertonen veel burgers heimwee naar de goede oude tijd van de grote staatslui, die waren uitgegroeid tot de vaders des vaderlands en het land bestuurden met 'rustige standvastigheid'. Dan denkt men onwillekeurig aan de *founding fathers* van de Europese Unie. Toch is de huidige generatie van toppolitici niet minder bekwaam dan de vorige. Integendeel. Het zijn de omstandigheden die het veel moeilijker maken hun bekwaamheid om te zetten in goed bestuur. Inzake deskundigheid zijn de politici vandaag ongetwijfeld beter gevormd en opgeleid dan een paar decennia terug.

Hun kennis is veel uitgebreider dan die van de vorige generatie. Wel is het zo dat de meeste politici specialisten zijn in het ene of het andere domein en dat bij velen het synthetisch inzicht te wensen overlaat. De zin voor synthese is wel degelijk een van de prioritaire vereisten voor die politici die de top van de politieke Olympus willen bereiken. Onze kennismaatschappij is gebouwd op een grote paradox. De huidige generatie weet veel meer dan de vorige. Het 'gekende' neemt toe, als het ware volgens een lineaire functie. Maar het 'kenbare', wat we zouden kunnen of moeten kennen, verloopt exponentieel. Er groeit dus een groter wordende kloof tussen het gekende en het kenbare. Dit verschijnsel noem ik 'de wet van de afnemende relatieve kennis'. We weten allemaal veel meer, absoluut uitgedrukt, maar onze kennis is een dalend percentage van wat wij zouden kunnen kennen. Ook politici zijn aan deze wet onderworpen. Van veel problemen wordt maar één aspect onder ogen genomen, terwijl

het inzicht in de maatschappelijke totaliteit van een vraagstuk uit het gezichtsveld verdwijnt. De encyclopedie, die het grootste aantal volumes telt vandaag, is de *'encyclopaedia ignorantiae'*, de encyclopedie van de relatieve onwetendheid. De politiek is bovendien een bijzonder slopende activiteit geworden die de politicus onderwerpt aan een 120 uur tellende werkweek. Een eigen beroep kan hij meestal niet meer uitoefenen. Hij wordt aldus een beroepspoliticus die ook om den brode bij elke verkiezing tegen iedere prijs herkozen moet worden. Daardoor wordt hij echter erg afhankelijk van de goodwill van zijn partij, die hem bij de volgende verkiezingen op een verkiesbare plaats moet willen droppen. Onderwerping aan de partijlijn en politieke lijfeigenschap worden dan overlevingsstrategieën.

Eerste ministers zijn in hun functioneren ook erg beïnvloed door het heersende kiessysteem. In landen met een electoraal meerderheidsstelsel heerst meestal grotere politieke stabiliteit en komt een homogeen kabinet aan het bewind onder leiding van de partijleider, die de premier wordt. Het partijprogramma kan dan in grote mate ook als regeerprogramma worden uitgevoerd. Het nadeel van dit systeem is uiteraard dat, indien bij de volgende verkiezing de andere partij aan het bewind komt, meestal een erg verschillend beleid zal worden gevoerd en aldus het land onderworpen wordt aan een soms hinderlijke *stop and go policy*. In landen als België en Nederland met verreikende proportionele kiesstelsels, zijn partijen gedwongen coalitieregeringen te vormen. Wat betekent dat geen enkele partij het nooit helemaal en alleen voor het zeggen heeft en regeerprogramma's moeten worden uitgewerkt die compromissen zijn tussen soms uiteenlopende partijstandpunten. Het gevolg hiervan is dat nooit zeer extreme beleidsopties worden doorgevoerd maar dat de gevolgde politiek vaak uitmunt door onduidelijkheid en aarzelingen. Een grote dosis dubbelzinnigheid in het regeerakkoord is vaak vereist om tot een consensus te komen. Regeringsinstabiliteit is niet zelden schering en inslag. De media hebben de neiging de prestaties van een coalitiekabinet te interpreteren als een voetbalmatch waarbij de coalitiepartners worden opgedeeld in winnaars en verliezers, een tijdverdrijf dat de opiniepeilingen beïnvloedt en bijdraagt aan de triomfalistische roekeloosheid of de radeloosheid van de regerende partijen. Bij de potentiële verliezers van de eerstkomende verkiezingen wordt gesteld dat men bezig is 'zich kapot te regeren' en gedraagt men zich als een kribbige coalitiepartner. Als de premier behoort tot de partij die minder goed scoort in de peilingen, dreigt voor hem stormweer en gebeurlijk schipbreuk.

Het politieke bedrijf is als gevolg van de ultramediativering zeer competitief geworden. Kiescampagnes worden op een Amerikaanse wijze gevoerd met grote inzet van de moderne communicatiemiddelen, zoals televisie, maar ook internet en Facebook. Een politicus heeft er dan ook belang bij enig acteurstalent te hebben ontwikkeld, te beschikken over

stalen zenuwen en in staat te zijn een masker op te zetten dat, zo nodig, zijn ware gevoelens verbergt. Het woordgebruik van de politicus en meer bepaald van een eerste minister is van existentieel belang. Een woord te veel van de premier kan het kabinet ten val brengen, voortijdige verkiezingen uitlokken en de ene of de andere partij in de electorale vernieling duwen. Wat metaforisch omschreven zou men kunnen zeggen dat de woorden die uit de mond vloeien van de regeringsleider als vlinders rondfladderen en met één vlindervleugelslag een lawine kunnen verwekken in een of ander politiek Himalayagebergte. Persadviseurs en woordvoerders van regeringsleiders hebben het steeds drukker om aan de media diets te maken wat de minister-president al dan niet heeft bedoeld of om een zogenaamde *slip of the tongue* retroactief ongedaan te maken. Woordkoorts, loslippigheid, *logoree*, verbale incontinentie zijn voor regeringsleiders politiek levensbedreigende aandoeningen. Oneliners zijn soms glijbanen naar de afgrond. Spraakbeheersing en woordbewaking moeten vanaf de eerste ambtsdag worden ingeoeffend. Vooral premiers moeten zich hoeden voor uitspraken die als neerbuigend of cynisch worden afgedaan. Ooit zei ik in het parlement: 'De meerderheid bestaat uit idioten; de minderheid ook. Maar daar zijn ze minder talrijk!' Deze evidentie werd mij niet in dank afgenomen. Erg aanmatigend klinkt eveneens de uitspraak: 'Wij moeten spaarzaam omspringen met ons misprijzen, omwille van het grote aantal behoeftigen, die er nood aan hebben.' Of de verklaring: 'Het gemiddeld IQ van de aanwezigen in deze zaal is omgekeerd evenredig met hun aantal.' Indien de aanwezigen niet reageren kan de spreker uitroepen dat hun stilzwijgen de juistheid van zijn stelling bevestigt. Tenzij hij eraan toevoegt dat 'in dit geval het gemiddeld IQ van de aanwezigen gelijk is aan het omgekeerde van het kwadraat van hun aantal'. Als er dan nog geen boegeroep opstijgt uit de zaal, kan de redenaar om het even wat vertellen. Applaus verzekerd!

Regeringshoofden hebben in de jongste decennia, naast het beslechten van de binnenlandse problemen, ook heel wat te maken met een bijzonder drukke Europese agenda, zeker als de economische of financiële toestand kritisch wordt. De regeringen zijn immers te klein voor de grote aangelegenheden en te groot voor de kleine aangelegenheden. Men vergeet wel eens dat de zo geroemde subsidiariteit niet alleen een neerwaartse bevoegdheidsoverdracht naar lagere bestuursniveaus inhoudt. Subsidiariteit betekent ook opwaartse overdracht van soevereiniteit naar Europese instanties en dit is de jongste tijd in grote mate geschied. Het zogenaamde binnenlandse beleid wordt steeds meer beïnvloed en bepaald door Europese beslissingen (a rato van 70% volgens bepaalde statistieken) en het is dan ook de ambitie van de meeste premiers om te schitteren op Europese bijeenkomsten en goede relaties op te bouwen met collega's van andere landen. Voor de premiers van de drie Benelux-landen blijft het handhaven en verdiepen van de Benelux-samenwerking een heel

belangrijke opdracht, ook al heeft de Europese Unie door voortschrijdende integratie een aantal taken en functies overgenomen. Het is vooral het politieke belang en gewicht van België, Nederland en Luxemburg die moeten worden benadrukt door gemeenschappelijke standpunten na te streven in intergouvernementele dossiers. In een Europa dat 27 lidstaten telt en zich in de toekomst nog verder zal uitbreiden, leggen de Benelux-landen, als ze samen optreden, veel meer overtuigingskracht aan de dag dan wanneer zij afzonderlijk en wat eigengereid stellingen innemen. De Benelux-samenwerking – en dat is ook mijn persoonlijke ervaring – wordt sterk beïnvloed door de persoonlijke collegiale en vriendschappelijke relaties tussen de Benelux-premiers en ministers van Buitenlandse Zaken.

Überhaupt kan de vraag worden gesteld of echte vriendschap wel mogelijk is in de politiek. Tussen politici van verschillende landen ongetwijfeld, omdat die dames en heren nooit gedwongen worden als concurrenten op te treden op dezelfde politieke markt, tenzij voor Europese topfuncties. In de binnenlandse politiek daarentegen zijn vriendschappen en wederzijdse waardering zeker niet uitgesloten maar wegens de concurrentiedruk zijn die veel kwetsbaarder. Sympathieën liggen overigens makkelijker tussen leden van verschillende partijen dan binnen dezelfde partij. Het is een klassiek geintje uit te roepen bij de ontmoeting van een ander politicus in de wandelgangen van de Kamer: 'Dag collega, desalniettemin goede vriend!' Deze ironische beleefdheidsformule verhult soms de sluikse bedoeling het woord collega te beschouwen als een scheldwoord. Wie in de politiek stapt, leert vrij snel dat er grenzen zijn aan de politieke broederlijkheid, want vroeg of laat doet zich een moment voor waarop uzelf en uw goede vriend rivalen blijken te zijn voor dezelfde functie of belangrijke opdracht. De keuze is dan snel gemaakt en politiek lijfsbehoud of promotiedrift leiden bijna onvermijdelijk tot een darwinistische *struggle for life*. De daarbij gebruikte wapens beantwoorden niet altijd aan de ethische gedragscode of de beschaafde omgangsvormen. Dolksteken in de rug toedienen, kuipen en samenzweren, tijdbommen plaatsen, lijken in de kast leggen en kranten op de hoogte brengen van bepaalde laagheden behoren tot gevestigde gebruiken. Aldus blijkt dat er geen verschil bestaat tussen een vlieg en een politicus, want beiden kunnen met een krant worden dood gemept. Wie tegen dit soort praktijken niet is opgewassen, doet er beter aan nooit met politiek te beginnen.

Politici, die eerste minister worden, hebben meestal een lange politieke opmars, met vallen en opstaan, achter zich. Deze oefentocht is voor de meesten ook een oefening in realisme en in wat de Duitsers met zoveel zin voor zakelijkheid *Real-politik* noemen. Toch blijkt dat in tijden van ontredde en maatschappelijke kentering, zoals vandaag, voldoende idealisme, verbeeldingskracht en visie nodig zijn. Van de minister-president wordt uiteraard niet verwacht noch verlangd dat hij zou vervallen in beate dagdromerij. Hij moet echter overkomen als iemand die het goed meent,

zijn belangrijke taak ter harte neemt en alles wel beschouwd een idealist is zonder te veel illusies, wat veel beter is dan een illusionist te zijn zonder idealen. De Duitse filosoof en socioloog Max Weber heeft het nuttige onderscheid gemaakt tussen de ethiek van de overtuiging en de ethiek van de verantwoordelijkheid. Een politicus heeft behoefte aan beide, maar het is niet zo makkelijk de juiste balans te vinden tussen trouw aan de eigen overtuiging enerzijds en de noodzaak anderzijds verantwoordelijkheden op zich te nemen in een pluralistische maatschappij, waar het persoonlijke grote gelijk moet zwichten voor een door de meerderheid aanvaardbaar vergelijk. Een politicus die het goed voorheeft met de samenleving, waarvan hij het algemeen belang wenst te behartigen, moet even wennen aan het onverbiddelijke vonnis van de ‘functionele moraal’, die de politiek beheerst. Politici worden immers beoordeeld en geoordeeld naar de resultaten van hun beleid, niet naar hun intenties. Paradoxaal genoeg oordeelt de geschiedenis, vertegenwoordigd door de cynische godin Clio, gunstiger over een staatsman die ingewikkelde problemen heeft opgelost met slechte bedoelingen dan over een politiek leider die, ondanks grote inspanningen, gewichtige vraagstukken niet heeft weten te regelen maar gehandeld heeft met de beste bedoelingen. In de politiek is ook het uitkiezen van het juiste *momentum* van zeer groot belang. Het dient meestal tot niets te vroeg of te laat gelijk te krijgen. Het juiste moment hangt vaak af van omstandigheden en de politieke kunst bestaat erin dat moment, dat tijdsbestek, die *window of opportunity* te verheffen tot je bondgenoot of handlanger. Voorspellingen maken zijn in de politiek heel gevaarlijk, want ofwel krijg je maanden of jaren later gelijk, maar dan herinnert zich niemand meer dat je ooit die voorspelling hebt gedaan. Ofwel krijg je ongelijk en dan blijkt iedereen klaar te staan om je te vierendelen en politiek te radbraken. Daarbij komt dat successen in de politiek meestal veel vaders hebben, terwijl mislukkingen liefst aan één zondebok worden toegedicht. De premier is er zo een.

De Europese politieke leiders dienen zich meer dan ooit bewust te zijn van de waarde van het Europese beschavingsmodel, ook al heeft dit in de 20e eeuw gruwelijke ontsporingen niet weten te voorkomen. De Europese socio-politieke waarden kunnen naar mijn mening worden samengevat in een *tetranoom*, een vierspan van krachten: 1. de pluralistische democratie; 2. de sociaal gecorrigeerde markteconomie; 3. de rechtsstaat en 4. de sociale welvaartsstaat. Vooral dit laatste element – de georganiseerde solidariteit gericht op gelijke kansen voor iedereen – is een uitmuntende en specifieke Europese waarde. Dit *tetranoom* is zo belangrijk dat het, tot op zekere hoogte, elke discussie over de geografische afbakening van Europa overtollig maakt. De essentiële Europese waarden hebben een wereldwijde roeping in het werelddorp van vandaag en morgen. Bij het opzetten van een algemene gezondheidsverzekering heeft president Barack Obama zich kennelijk laten inspireren door het Europese voorbeeld. Wat ons echter niet

mag aanzetten tot Europees ethocentrisme, want ook de verdraagzaamheid is een kernelement van het Europese waardepatroon.

Een ware tsunami van veranderingen op alle domeinen overweldigt het werelddorp en zijn mensheid. Voor politieke leiders is de grootste uitdaging al die veranderingen om te zetten in echte menselijke vooruitgang. Deze opgave is in wezen een ethische opgave. Naar mijn gevoel hebben we in onze samenleving meer nood aan een 'ethiek van de verandering' dan aan een verandering van de ethiek. En ook voor politieke leiders en dus ook voor regeringshoofden, is deze ethische dimensie van wat ze denken en doen, beslissen en niet beslissen, oplossen en uitstellen van essentieel belang. Uiteraard moet het debat worden gevoerd over wat de inhoud en draagwijdte behoort te zijn van 'menselijke vooruitgang'. Het invullen hiervan doet fundamentele vragen rijzen onder meer in verband met de universaliteit van de ethiek en haar funderingsgrond.

Inmiddels heeft de democratie behoefte aan leiderschap om de eenvoudige reden dat de democratie niet alleen nood heeft aan inspraak, maar ook aan uitspraak. De democratie moet omwille van haar geloofwaardigheid ook doelmatig zijn. Politici zijn door de bevolking democratisch aangesteld om de problemen op te lossen, niet om ze voor zich uit te schuiven of er eindeloos over te palaveren. Leiderschap dat evenwel enkel op macht steunt, ook al werd die democratisch aangereikt, blijkt betwistbaar, wankel en onaangepast in een maatschappij waar de digitale netwerken verticale machtshiërarchieën doorbreken. *Het is cruciaal dat macht zou worden omgezet in gezag.* Dwangmatige machtsuitoefening moet worden vervangen door inspirerende overtuigingskracht, die de burgers ertoe aanzet zich in te zetten voor het algemeen belang. Voor regeringsleiders is hier een essentiële taak weggelegd die ook een voorwaarde is om de geloofwaardigheid van de politiek zo nodig te herstellen, te behouden en te versterken. Enkel in de verdediging van de rechtvaardigheid is extremisme geen ondeugd. Enkel in de behartiging van solidariteit is gematigdheid geen deugd. In alle andere domeinen van menselijk streven en handelen zijn verdraagzaamheid, luisterbereidheid, wederzijds begrip, vredelievendheid, zin voor samenwerking, solidariteit en samenhang de kernwaarden van de samenleving, als die tenminste niet wenst te vervallen in individualisme.

Men wordt premier dankzij zijn slecht karakter, maar men blijft het dankzij een cocktail van uitzonderlijke kwaliteiten en deugden. In een ultramediatiseerde samenleving is het 'hanteren van het woord' ongemeen belangrijk voor een politiek leider. Niet voor niets sprak generaal Charles de Gaulle van *'le gouvernement par le verbe'*. De grote staatslieden van het verleden waren meestal, zoals W. Churchill, grote redenaars. De welsprekende redenaarskunst is vandaag echter aan het wegwijnen, omdat ze te vaak plaats moet ruimen voor zeer technische en

cijfermatige verslagen en uiteenzettingen. Het bezielende woord vermag de politiek te verheffen tot een kunstvorm. Hierbij mogen humor, ironie en zelfrelativering nooit worden geschuwd. Vaak heb ik gezegd dat België een land is gekenmerkt door een gebrek aan ernst verergerd door een gebrek aan humor. Ooit hoorde ik minister-president Jan Peter Balkenende op een groot politiek congres in Brussel verklaren: 'Het verschil tussen België en Nederland bestaat hierin dat in België de begrafenisser leuker zijn dan de bruiloften in Nederland.' Meteen had de spreker de zaal volledig op zijn hand en kon hij zijn overigens diepgravende boodschap met des te meer overtuigingskracht plaatsen en verkondigen. Politiek is een roeping maar geen beroep en gaat te vaak en te veel over winst en verlies van verkiezingen, over eer en *cursus honorum*, over macht – Shakespeare had het over *'the insolence of office'* – en te weinig over goed en kwaad van mensen voor mensen. In naam van het onmogelijke hebben politici niet zelden het mogelijke *niet* gedaan. Democratie is meer dan alleen maar politiek, economie, justitie, instellingen en wetten. Democratie betreft een *modus operandi* van de gemeenschap met de bedoeling de humane beschaving te bevorderen.

De beste en de grootste van de premiers door Annemarie Gualthérie van Weezel zo gevat en indringend geportretteerd, zijn allemaal personaliteiten die hebben beseft dat een staatsman niet alleen een *defensor civitatis* is maar ook en wellicht vooral een *defensor humanitatis*.

De auteur van dit inspirerende boek is dankzij haar opleiding, professionele ervaring en familiale achtergrond als het ware voorbestemd om in de samenleving van morgen een vooraanstaande rol te spelen. Haar initiatief om de nog in leven zijnde Nederlandse minister-presidenten aan het woord te laten en hen in de gelegenheid te stellen zich ongeremd vanuit hun ervaring en inzicht uit te laten over het reilen en zeilen van het politieke bedrijf, blijkt een grandioos idee te zijn geweest. Haar aanpak is origineel, spits, relevant, soms anekdotisch, steeds boeiend en bijzonder leerrijk voor de huidige en toekomstige generaties. Annemarie Gualthérie van Weezel heeft met dit boek een pad geëffend en een spoor getrokken dat kan leiden naar gelijkaardige initiatieven waarbij grote getuigen worden opgeroepen om hun boodschap van hoop en geloof in de toekomst aan onze soms wat ontmoedigde tijdgenoten mede te delen. Op de auteur is het vers toepasselijk van Stephen Crane:

*We do not choose our battlefields
The gods do that for us
But we can plant a standard
Where before a standard never stood.*

**Mark Eyskens,
Minister van Staat**

